

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΕΝΙΑΙΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΚΑΙΟ

Εργασία στο πλαίσιο του μαθήματος
Συγκριτικό και Ευρωπαϊκό Δημόσιο Δίκαιο
Διδάσκων Καθηγητής Γεώργιος Γεραπετρίτης
Ακαδημαϊκό έτος 2017 - 2018

«Τα ευρωπαϊκά συνταγματικά δικαστήρια»

της Ελένης Χατζοπούλου – Λεμπέση
ΑΜ 7340011117024

Αθήνα, Φεβρουάριος 2018

Περιεχόμενα

A. Εισαγωγή	1
I. Η καθιέρωση του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων	1
II. Το σύστημα ελέγχου που ακολουθείται στην Ευρώπη.....	2
B. Η συγκρότηση των ευρωπαϊκών συνταγματικών δικαστηρίων	4
Γ. Οι αρμοδιότητες των ευρωπαϊκών συνταγματικών δικαστηρίων	6
Δ. Το χρονικό σημείο του ελέγχου, με σημείο αναφοράς την νομοπαραγωγική διαδικασία	9
Ε. Τρόπος προσφυγής στο συνταγματικό δικαστήριο	11
ΣΤ. Έκταση και αποτελέσματα του ελέγχου	14
Z. Συμπεράσματα.....	18
Βιβλιογραφία	21

A. Εισαγωγή

I. Η καθιέρωση του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων

Ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων εμφανίζεται μετά την εδραίωση της υπεροχής του Συντάγματος, έναντι των λοιπών κανόνων δικαίου, και την συνειδητοποίηση ότι η υπεροχή αυτή θα παρέμενε άνευ περιεχομένου, εάν η παραβίαση του Συντάγματος από τους κατώτερους κανόνες δικαίου παρέμενε χωρίς κυρώσεις¹. Τα συστήματα δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων που συναντώνται είναι δύο και έχει καθιερωθεί να αποκαλούνται το αμερικανικό και το ευρωπαϊκό ή κελσενικό.

Το αμερικανικό σύστημα ελέγχου, αλλά και εν γένει το σύστημα ελέγχου, καθώς ο έλεγχος εμφανίστηκε πρώτα στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, ξεκίνησε με την περίφημη απόφαση *Marbury vs. Madison* του Ανωτάτου Δικαστηρίου². Στην απόφασή του αυτή, το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε ότι, μολονότι τούτο δεν αναφέρεται ρητώς στο Σύνταγμα, οι νόμοι πρέπει να ελέγχονται ως προς τη συμφωνία τους με αυτό. Βασικό χαρακτηριστικό του συστήματος αυτού είναι ο διάχυτος χαρακτήρας του ελέγχου. Ο έλεγχος ασκείται από όλα τα δικαστήρια, όλων των βαθμίδων, εξετάζεται δε παρεμπιπτόντως και οδηγεί στην μη εφαρμογή του κανόνα δικαίου που κρίθηκε αντίθετος με τις συνταγματικές διατάξεις.

Από την άλλη πλευρά, το ευρωπαϊκό ή κελσενικό σύστημα οφείλεται στον μεγάλο αυστριακό νομικό Hans Kelsen και την θεωρητική του κατασκευή για την αποκαλούμενη πυραμίδα των κανόνων του δικαίου, την κορυφή της οποίας κατέχει το Σύνταγμα. Κύριο χαρακτηριστικό του συστήματος αυτού είναι ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας του ελέγχου. Η συνταγματική δικαιοσύνη αποτελεί ειδικό δικαιοδοτικό κλάδο, δηλαδή, η σχετική αρμοδιότητα ανήκει στην ειδική και αποκλειστική δικαιοδοσία ενός δικαστηρίου, το οποίο συνήθως αποκαλείται και συνταγματικό, ενώπιον του οποίου προβλέπεται ειδική διαδικασία, η δε ίδρυσή του προβλέπεται

¹ Βλ. Παντελή Α., Εγχειρίδιο συνταγματικού δικαίου, σελ. 179

² Βλ. Μαυριά Κ., Συνταγματικό Δίκαιο, σελ. 162

πάντα στο Σύνταγμα³. Αξίζει, βέβαια, να αναφερθεί ότι, την εποχή που υπερασπίστηκε ο Kelsen τον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων, υπήρξαν και φωνές στον νομικό κόσμο, οι οποίες αντιτάχθηκαν στον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων από τα δικαστήρια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε ο σπουδαίος γερμανός νομικός *Carl Schmitt*, ο οποίος προέτεινε ότι η συνταγματικότητα των νόμων θα έπρεπε να ελέγχεται από το πολιτειακό όργανο, το οποίο επιβάλλεται σε στιγμές κρίσης, με άλλα λόγια, το όργανο που αποφασίζει για την κήρυξη του Κράτους σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης⁴.

Το πρώτο συνταγματικό δικαστήριο που ιδρύθηκε στην Ευρώπη ήταν εκείνο της Αυστρίας, πατρίδας του εμπνευστή του ευρωπαϊκού συστήματος ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, το οποίο ιδρύθηκε το 1920. Την υιοθέτηση του ευρωπαϊκού συστήματος ελέγχου και την ίδρυση συνταγματικού δικαστηρίου μιμήθηκαν πολλές ευρωπαϊκές χώρες, ιδρύοντας συνταγματικά δικαστήρια, όπως εκείνα της Δεύτερης Ισπανικής Δημοκρατίας και της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Ωστόσο, η πλειοψηφία των δικαστηρίων αυτών δεν επιβίωσε κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά ιδρύθηκαν εκ νέου μετά το πέρας του⁵.

II. Το σύστημα ελέγχου που ακολουθείται στην Ευρώπη

Η συντριπτική πλειοψηφία των ευρωπαϊκών χωρών ακολουθεί το ευρωπαϊκό σύστημα, δηλαδή το σύστημα του συγκεντρωτικού ελέγχου συνταγματικότητας των νόμων. Εξαιρέσεις αποτελούν η Ελλάδα, οι σκανδιναβικές χώρες, η Φινλανδία και η Ισλανδία, όπου εφαρμόζεται σύστημα διάχυτου ελέγχου, καθώς και η Ολλανδία, όπου απαγορεύεται ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων και απλώς προβλέπεται γνωμοδοτική αρμοδιότητα του ολλανδικού Συμβουλίου της Επικρατείας επί των νομοσχεδίων⁶.

Ιδιαίτερη κατηγορία αποτελούν η Ιρλανδία και η Ελβετία, όπου υφίστανται οιονεί συνταγματικά δικαστήρια. Για την ακρίβεια, το ιρλανδικό Σύνταγμα παρέχει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας

³ Βλ. Παντελή Α., ό.π., σελ. 181

⁴ Βλ. Μανιτάκη Α., Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο, σελ. 445 επ.

⁵ Βλ. Μαυριά Κ., ό.π., σελ. 172

⁶ Βλ. Γιαννακόπουλο Κ., Η επίδραση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων, σελ. 35 επ.

τη δυνατότητα να αναπέμπει στο Ανώτατο Δικαστήριο της Χώρας ψηφισμένα νομοσχέδια προς διατύπωση γνώμης επί της συνταγματικότητάς τους. Εάν τα νομοσχέδια κριθούν αντισυνταγματικά, δεν τίθενται σε ισχύ. Επίσης, προβλέπεται κατασταλτικός έλεγχος από το Ανώτερο Δικαστήριο και το Ανώτατο Δικαστήριο, κατόπιν προδικαστικού ερωτήματος⁷. Στην Ελβετία, εμφανίζεται ένα ιδιόμορφο σύστημα, καθώς το Σύνταγμα απαγορεύει τον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των ομοσπονδιακών νόμων αλλά το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Λωζάνης ελέγχει τη συνταγματικότητα των πράξεων (νομοθετικών, κανονιστικών, διοικητικών, δικαστικής φύσης) των καντονίων, κατόπιν άσκησης ατομικής προσφυγής από τους πολίτες, σε περίπτωση ανυπαρξίας ή εξάντλησης άλλων ενδίκων μέσων⁸.

Μία ακόμη ιδιάζουσα περίπτωση αποτελεί η Κύπρος. Μολονότι στο κυπριακό Σύνταγμα προβλέπεται η ίδρυση συνταγματικού δικαστηρίου, μετά τις ταραχές που ξέσπασαν το 1963 και την παραίτηση των συνταγματικών δικαστών, το Συνταγματικό Δικαστήριο ουδέποτε λειτούργησε στην πραγματικότητα ούτε συγκροτήθηκε εκ νέου. Ωστόσο, ορισμένες αρμοδιότητες οιονεί συνταγματικού δικαστηρίου ασκεί το Ανώτατο Δικαστήριο της Κύπρου, όπως τον κατασταλτικό έλεγχο στις διοικητικές διαφορές και την γνωμοδότηση επί της συνταγματικότητας των νόμων, ένα είδος προληπτικού και αφηρημένου ελέγχου. Κατά τα λοιπά, στις λοιπές διαφορές ασκείται διάχυτος έλεγχος από όλα τα δικαστήρια και σε τελευταίο βαθμό από το Ανώτατο Δικαστήριο, έπειτα από την άσκηση των προβλεπόμενων ενδίκων μέσων⁹.

Τέλος, όπως θα αναπτυχθεί και στη συνέχεια, στη Γαλλία και στο Βέλγιο εφαρμόζεται μεν το σύστημα του συγκεντρωτικού ελέγχου αλλά με ορισμένες ιδιαιτερότητες, οι οποίες οφείλονται στις εθνικές τους ιδιαιτερότητες και στην ιστορία των κρατών αυτών.

⁷ Βλ. Βενιζέλο Ευ./ Χρυσόγονο Κ., Το πρόβλημα της συνταγματικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα, σελ. 72

⁸ Βλ. Κασιμάτη Γ., Συνταγματική δικαιοσύνη, σελ. 34 επ.

⁹ Βλ. Βενιζέλο Ευ., Μαθήματα συνταγματικού δικαίου, σελ. 245

B. Η συγκρότηση των ευρωπαϊκών συνταγματικών δικαστηρίων

Η συγκρότηση των συνταγματικών δικαστηρίων διαφέρει από την συγκρότηση των τακτικών. Κατά κανόνα, οι συνταγματικοί δικαστές επιλέγονται από πολιτικά όργανα, ιδίως, με τη συμμετοχή των κοινοβουλευτικών σωμάτων¹⁰. Η επιλογή αυτή έχει, προφανώς, προκριθεί για λόγους δημοκρατικής νομιμοποίησης και μέγιστης δυνατής αποδοχής. Αυτό ισχύει, μεταξύ άλλων, στη Γαλλία, τη Γερμανία και την Ισπανία. Ωστόσο, αναπόφευκτο επακόλουθο της επιλογής αυτής είναι το γεγονός ότι, κατά την επιλογή των δικαστών, λαμβάνονται υπόψη οι πολιτικές πεποιθήσεις αυτών, αν και στις περισσότερες περιπτώσεις αποφεύγεται η επιλογή έντονα κομματικά χρωματισμένων προσώπων¹¹. Κατ' εξαίρεση, στο Αυστριακό Συνταγματικό Δικαστήριο, η πλειοψηφία των μελών διορίζεται από την Κυβέρνηση, ενώ σε ορισμένες χώρες, όπως η Ιταλία και η Λιθουανία, η επιλογή ενός ποσοστού των μελών γίνεται από τα ανώτατα δικαστήρια της χώρας.

Αναφορικά με τα πρόσωπα που επιλέγονται ως συνταγματικοί δικαστές, μολονότι μεγάλο ποσοστό προέρχεται από τον δικαστικό κύκλο, στην πλειοψηφία τους επιλέγονται πρόσωπα που δεν προέρχονται από τον δικαστικό κύκλο, ιδίως, δικηγόροι και καθηγητές πανεπιστημίων. Τα συνήθη τυπικά προσόντα που απαιτούνται για την επιλογή των συνταγματικών δικαστών μπορούν να αποτυπωθούν σε τρεις κατηγορίες: α) υψηλού βαθμού ειδικές επιστημονικές γνώσεις, β) αυξημένη επαγγελματική εμπειρία και γ) αδιαμφισβήτητο κύρος ώστε να επιτυγχάνεται η μεγαλύτερη δυνατή δημοκρατική νομιμοποίηση¹².

Συνήθως, τα συνταγματικά δικαστήρια είναι ολιγομελή, η θητεία των συνταγματικών δικαστών είναι σχετικά μακρόχρονη, κυμαίνεται δε από έξι (στην περίπτωση της Πορτογαλίας) έως δώδεκα (στην περίπτωση της Γερμανίας) έτη και είναι μη ανανεώσιμη, προκειμένου να αποφεύγεται η πολιτική επιρροή και να διασφαλίζεται η αμεροληψία και η ανεξαρτησία των

¹⁰ Βλ. Βενιζέλο Ευ., ό.π., σελ. 245

¹¹ Βλ. Αλιβιζάτο Ν., Μεταξύ ακτιβισμού και αυτοσυγκράτησης, ο πολιτικός ρόλος των δικαστών στη Δυτική Ευρώπη, σε ΔτΑ 19/2003, σελ. 713

¹² Βλ. Κασιμάτη Γ., ό.π., σελ. 108

δικαστών¹³. Κατ' εξαίρεση, σε ορισμένα κράτη, η λήξη της θητείας των δικαστών επέρχεται με τη συμπλήρωση ορίου ηλικίας, όπως στο Αυστριακό Συνταγματικό Δικαστήριο, όπου οι δικαστές αποχωρούν με τη συμπλήρωση του εβδομηκοστού έτους, ενώ στην περίπτωση του Λουξεμβούργου, οι δικαστές είναι στην κυριολεξία ισόβιοι, καθώς διατηρούν την ιδιότητά τους, έως τον θάνατό τους.

Τέλος, όπως και στην περίπτωση των τακτικών δικαστών, οι δικαστές των συνταγματικών δικαστηρίων χαίρουν απόλυτης ανεξαρτησίας και η ιδιότητά τους είναι ασυμβίβαστη με άλλα λειτουργήματα και επαγγέλματα.

¹³ Βλ. Βενιζέλο Ευ./Χρυσόγονο Κ., ό.π., σελ. 121

Γ. Οι αρμοδιότητες των ευρωπαϊκών συνταγματικών δικαστηρίων

Βασική αρμοδιότητα των συνταγματικών δικαστηρίων είναι ο έλεγχος συνταγματικότητας των νόμων. Ο έλεγχος αφορά, κατά κανόνα, τυπικούς νόμους ή ισοδύναμες προς αυτούς πράξεις. Σε περιπτώσεις όπου προβλέπεται η άσκηση απευθείας προσφυγής στο συνταγματικό δικαστήριο, όπως στη Γερμανία και στην Ισπανία, μπορούν να προσβληθούν και άλλες πράξεις κρατικών οργάνων, οι οποίες προσβάλλουν θεμελιώδη, συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα. Αξίζει να αναφερθεί ότι στη Γαλλία ο έλεγχος εκτείνεται νομολογιακά σε όλο το πλέγμα της συνταγματικότητας, δηλαδή ελέγχεται η συμφωνία του νόμου όχι μόνο με το ίδιο το Σύνταγμα αλλά και με το προοίμιο του Συντάγματος, τη Διακήρυξη δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη και τον Χάρτη του περιβάλλοντος¹⁴.

Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι η έκταση των ελεγχόμενων πράξεων διαφέρει στα κράτη με ομοσπονδιακή δομή και στα κράτη με ενιαία μεν δομή αλλά μεγάλο βαθμό αυτοδιοίκησης. Έτσι, κατά τον έλεγχο από το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας, ελέγχεται η συμφωνία του ομοσπονδιακού δικαίου και του δικαίου των ομόσπονδων κρατών προς το ομοσπονδιακό Σύνταγμα, όπως και το δίκαιο των ομόσπονδων κρατών προς το ομοσπονδιακό δίκαιο. Δεν ελέγχεται, όμως, η συμφωνία του δικαίου των ομόσπονδων κρατών προς το σύνταγμα ομόσπονδου κράτους, όπου αρμόδιο είναι το τοπικό συνταγματικό δικαστήριο¹⁵. Αντιθέτως, στο ισπανικό Σύνταγμα, λόγω της απουσίας συνταγματικών δικαστηρίων στις αυτόνομες κοινότητες, το Συνταγματικό δικαστήριο ελέγχει τη συμφωνία της νομοθεσίας των αυτόνομων κοινοτήτων τόσο έναντι του ομοσπονδιακού συντάγματος, όσο και έναντι των καταστατικών τους κειμένων¹⁶.

Στην Αυστρία, το Συνταγματικό Δικαστήριο ελέγχει τόσο το δίκαιο των ομόσπονδων κρατών μετά από αίτηση της ομοσπονδιακής κυβέρνησης, όσο και το ομοσπονδιακό δίκαιο μετά από αίτηση κυβέρνησης ομόσπονδου κράτους. Ωστόσο, αξίζει να αναφερθεί ότι δικαίωμα να προκαλέσουν τον έλεγχο συνταγματικότητας τυπικών νόμων έχουν μόνο τα δικαστήρια

¹⁴ Βλ. Παπαδαμάκη Ι., Ο δικαστικός έλεγχος συνταγματικότητας των νόμων στο γαλλικό δίκαιο, σε ΔτΑ 56/2012, σελ. 1090

¹⁵ Βλ. Σκουρή Β./Βενιζέλο Ευ., Ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, σελ. 40 επ.

¹⁶ Βλ. Μαυριά Κ., ό.π., σελ. 179

δευτέρου βαθμού, το Ανώτατο Δικαστήριο και το Διοικητικό Δικαστήριο¹⁷. Στο Βέλγιο, σε έλεγχο υπόκειται η παραβίαση συγκεκριμένων διατάξεων του Συντάγματος, ιδίως, εκείνων που αφορούν την αρχή της ισότητας, την αρχή της μη διακριτικής μεταχείρισης ή την ελευθερία εκπαίδευσης¹⁸, καθώς και οι αποφάσεις που αφορούν την κατανομή αρμοδιοτήτων¹⁹.

Κατά κανόνα, στις χώρες όπου ακολουθείται το σύστημα του συγκεντρωτικού ελέγχου, οι νόμοι ελέγχονται ως προς τη συμφωνία τους με το Σύνταγμα από όλα τα δικαστήρια. Ωστόσο, εφόσον ένα δικαστήριο κρίνει ότι συντρέχει περίπτωση αντισυνταγματικότητας, παραπέμπει την υπόθεση ή το ζήτημα στο συνταγματικό δικαστήριο²⁰.

Αξίζει, όμως, να σημειωθεί ότι, παρά τις ουσιώδεις ομοιότητες που εμφανίζουν τα ευρωπαϊκά συνταγματικά δικαστήρια, ως προς την βασική τους αρμοδιότητα, παρατηρούνται και ορισμένες διαφορές. Για παράδειγμα, παρά τις ομοιότητες μεταξύ του γερμανικού και του ιταλικού Συνταγματικού Δικαστηρίου, παρατηρείται μία μεγάλη διαφορά. Στη Γερμανία, όταν πρόκειται για τον έλεγχο διοικητικής πράξης ή νόμου που έχει θεσπιστεί πριν την έναρξη ισχύος του Συντάγματος, δηλαδή πριν το 1949, πλήρη έλεγχο συνταγματικότητας μπορούν να ασκήσουν όλα τα δικαστήρια και εφόσον κρίνουν το νομοθέτημα αντισυνταγματικό, δεν το εφαρμόζουν²¹. Αντιθέτως, το Ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο ελέγχει και νόμους πριν τη θέσπιση του Συντάγματος, το 1947, κατ' αποκλειστικότητα²². Αντιθέτως, στην Αυστρία, ο έλεγχος συνταγματικότητας ασκείται, ως προς όλες τις ελεγχόμενες πράξεις, αποκλειστικά από το Συνταγματικό Δικαστήριο.

Εξάλλου, σε ορισμένα συνταγματικά δικαστήρια, όπως το Συνταγματικό Συμβούλιο της Γαλλίας, η υποβολή σε έλεγχο των οργανικών νόμων, καθώς και των προτάσεων νόμων που υπόκεινται σε δημοψήφισμα, είναι υποχρεωτική, στο στάδιο προληπτικού ελέγχου, ενώ ως προς τις λοιπές πράξεις, η υποβολή είναι δυναμική²³.

¹⁷ Βλ. Σκουρή Β./Βενιζέλο Ευ., ό.π., σελ. 45

¹⁸ Βλ. Βενιζέλο Ευ./Χρυσόγονο Κ., ό.π., σελ. 68

¹⁹ Βλ. Μαυριά Κ., ό.π., σελ. 179

²⁰ Βλ. Βενιζέλο Ευ., ό.π., σελ. 244

²¹ Βλ. Σκουρή Β., Προσανατολισμοί στο δημόσιο δίκαιο Ι, σελ. 341

²² Βλ. Ρώτη Β., Αναφορές στη δυναμική του Συντάγματος, σελ. 67 επ.

²³ Βλ. Παπαδαμάκη Ι., ό.π., σελ. 1089

Ιδιαίτερη περίπτωση πρέπει να θεωρηθεί το Συνταγματικό Δικαστήριο της Πορτογαλίας, το οποίο ελέγχει όχι μόνο τις πράξεις, αλλά και τις παραλείψεις του νομοθέτη να λάβει τα απαραίτητα μέτρα προς την υλοποίηση συνταγματικών διατάξεων²⁴. Όμως, ο έλεγχος αυτός ασκείται υπό πολύ αυστηρές προϋποθέσεις²⁵: α) η μη τήρηση του Συντάγματος πρέπει να προκύπτει από την παραβίαση συγκεκριμένου κανόνα, β) πρέπει να πρόκειται για συνταγματικό κανόνα που δεν μπορεί να εφαρμοστεί, χωρίς την λήψη συγκεκριμένων νομοθετικών μέτρων και γ) πρέπει να απουσιάζουν παντελώς μέτρα που να καθιστούν εφαρμόσιμο τον συγκεκριμένο συνταγματικό κανόνα.

Πέραν, όμως, του βασικού τους ρόλου, κατά κανόνα, τα συνταγματικά δικαστήρια είναι επιφορτισμένα και με άλλες αρμοδιότητες²⁶. Οι πιο συνηθισμένες από αυτές πρέπει να θεωρηθούν η επίλυση των διαφορών που προκύπτουν από την κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ των κρατικών οργάνων ή των αρμοδιοτήτων μεταξύ ομοσπονδιακού κράτους και ομόσπονδων κρατών, ιδίως, στις χώρες με ομοσπονδιακή δομή ή ενιαία δομή αλλά μεγάλο βαθμό αυτοδιοίκησης, όπως η Αυστρία, η Γερμανία και η Ιταλία, η επίλυση εκλογικών διαφορών και ο έλεγχος της ευθύνης ανώτατων πολιτικών οργάνων για την παραβίαση του Συντάγματος, στην περίπτωση του αυστριακού και του ιταλικού Συνταγματικού Δικαστηρίου.

²⁴ Βλ. Βενιζέλο Ευ./Χρυσόγονο Κ., ό.π., σελ. 33

²⁵ Βλ. Μαυριά Κ., ό.π., σελ. 175

²⁶ Βλ. Κασιμάτη Γ., ό.π., σελ. 79 επ.

Δ. Το χρονικό σημείο του ελέγχου, με σημείο αναφοράς την νομοπαραγωγική διαδικασία

Κατά κανόνα, επιλέγεται ο κατασταλτικός έλεγχος, δηλαδή ο έλεγχος που έπεται της θέσπισης και εφαρμογής του νόμου, με τον προληπτικό έλεγχο να αποτελεί την εξαίρεση. Κατασταλτικό, έλεγχο, ασκούν, μεταξύ πολλών, τα Συνταγματικά Δικαστήρια της Γερμανίας, της Ιταλίας, της Αυστρίας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Ωστόσο, υπάρχουν και μικρές εξαιρέσεις. Σύμφωνα με το Σύνταγμα της Γερμανίας (Θεμελιώδης Νόμος) και της Ισπανίας, το Συνταγματικό Δικαστήριο ελέγχει προληπτικά τη συνταγματικότητα διατάξεων διεθνών συνθηκών που φέρονται προς κύρωση. Σύμφωνα δε με το Σύνταγμα της Ιταλίας και της Αυστρίας, το Συνταγματικό Δικαστήριο ασκεί προληπτικό έλεγχο όταν πρόκειται για διαφορές περιφερειακού ή ομοσπονδιακού χαρακτήρα, αντιστοίχως. Προληπτικός έλεγχος εμφανίζεται, κατ' εξαίρεση, επίσης, στην Πορτογαλία, στην Ιρλανδία και στην Κύπρο.

Ιδιαίτερο παράδειγμα αποτελεί η Γαλλία. Μετά την αρχική ίδρυση της Συνταγματικής Επιτροπής και την πρόβλεψη μίας αρκετά περίπλοκης διαδικασίας ελέγχου, η οποία, κατ' ουσίαν, αποσκοπούσε σε μία απλή επαλήθευση της συνταγματικότητας των νόμων και εφαρμόστηκε μία φορά, ιδρύθηκε το Συνταγματικό Συμβούλιο. Για πολλά χρόνια, ο έλεγχος του Συνταγματικού Συμβουλίου ήταν μόνο προληπτικός, δηλαδή λάμβανε χώρα πριν από τη δημοσίευση των νόμων, και αρκετά περιορισμένος²⁷. Τούτο οφείλεται αφενός στην επικρατούσα στη Γαλλία θεωρία ότι ο νόμος εκφράζει τη γενική θέληση και, συνεπώς, μόνο το Κοινοβούλιο είναι αρμόδιο να εκφράζει τη γενική θέληση, κανείς άλλος δεν μπορούσε να αμφισβητήσει τον νόμο και αφετέρου στην παλαιότερη παράδοση και αντίληψη για την έλλειψη δημοκρατικής νομιμοποίησης των δικαστηρίων^{28,29}. Μόνο πολύ πρόσφατα, μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος, το 2008, προβλέφθηκε κατασταλτικός έλεγχος στη Γαλλία. Και πάλι, όμως, ο κατασταλτικός έλεγχος ασκείται μόνο σε πολύ συγκεκριμένες περιπτώσεις και υπό αυστηρές σωρευτικές προϋποθέσεις και συγκεκριμένα μόνο α) σε περιπτώσεις παραβίασης συνταγματικών δικαιωμάτων και ελευθεριών από τυπικό νόμο, β) όταν η διάταξη πρέπει να εφαρμοστεί για να λυθεί η υπόθεση, γ) μέσω παραπομπής των τακτικών, αρχικά, δικαστηρίων στο Conseil d' État και την Cour de Cassation, αναλόγως της διαφοράς, τα οποία θα κρίνουν εάν θα παραπέμψουν

²⁷ Βλ. Παπαδαμάκη Ι., ό.π., σελ. 1087 επ.

²⁸ Βλ. Δημητρόπουλο Α., Γενική συνταγματική θεωρία, σελ. 403

²⁹ Βλ. Σκουρή Β./Βενιζέλο Ευ., ό.π., σελ. 27

το ζήτημα στο Συνταγματικό Συμβούλιο με το αποκαλούμενο πρωτεύον ερώτημα συνταγματικότητας (question prioritaire de constitutionnalité) και δ) σε περίπτωση που η διάταξη αυτή δεν έχει ήδη κριθεί συνταγματική, κατά το στάδιο του προληπτικού ελέγχου ή αν έχει κριθεί ως τέτοια, σε περίπτωση που έχουν μεταβληθεί οι συνθήκες της υπόθεσης σε τέτοιο βαθμό ώστε να δικαιολογείται ο επανέλεγχος³⁰. Ενόψει αυτών, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι ο κανόνας στη Γαλλία παραμένει ο προληπτικός και, κατά βάση, προαιρετικός έλεγχος, δεδομένου ότι, με τόσο αυστηρές προϋποθέσεις, ο κατασταλτικός έλεγχος σπάνια ασκείται.

Η επιλογή του κατά κανόνα κατασταλτικού ελέγχου είναι απόλυτα κατανοητή, καθώς είναι προφανές ότι είναι πιο αποτελεσματικός. Τούτο διότι, σε περίπτωση αδράνειας, σκόπιμης ή μη, των πολιτικών οργάνων στο στάδιο του προληπτικού ελέγχου, η υπεροχή του Συντάγματος, καθώς και τα δικαιώματα των πολιτών θα έμεναν απροστάτευτα. Εξάλλου, δεν είναι σπάνιο πολλές περιπτώσεις αντισυνταγματικότητας να αποκαλύπτονται κατά την εφαρμογή των νόμων³¹.

³⁰ Βλ. Παπαδαμάκη Ι., ό.π., σελ. 1091 επ.

³¹ Βλ. Σταθόπουλο Μ., Ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων. Η δημοκρατία ανάμεσα στις συμπληγάδες αυταρχισμού ή λαϊκισμού και αριστοκρατισμού, σε ΝοΒ 1/1989, σελ. 3

Ε. Τρόπος προσφυγής στο συνταγματικό δικαστήριο

Αναφορικά με τα πρόσωπα που δύνανται να προκαλέσουν τον έλεγχο, εξαρτάται από το εάν πρόκειται αφενός για προληπτικό ή κατασταλτικό έλεγχο και αφετέρου για αφηρημένο ή συγκεκριμένο έλεγχο. Συνήθως, όμως, εμφανίζεται ένας συνδυασμός μορφών ελέγχου με αποτέλεσμα να προκύπτει ένας συνδυασμός πολιτειακών οργάνων και ιδιωτών³².

Ο μεν προληπτικός έλεγχος ασκείται, ιδίως, κατόπιν αιτήματος πολιτικών, εν ευρεία εννοία, προσώπων και πολλές φορές εξαρτάται από την φύση της προσβαλλόμενης πράξης³³. Για παράδειγμα, το Συνταγματικό Συμβούλιο της Γαλλίας ασκεί προληπτικό έλεγχο εφόσον το ζητήσουν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ο Πρωθυπουργός, οι Πρόεδροι των δύο βουλών, εξήντα βουλευτές ή εξήντα γερουσιαστές. Το Ανώτατο Δικαστήριο της Ιρλανδίας, ως οιονεί συνταγματικό δικαστήριο, ασκεί προληπτικό έλεγχο, κατόπιν αναπομπής ψηφισμένου νομοσχεδίου από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Το Πορτογαλικό Συνταγματικό Δικαστήριο ασκεί προληπτικό έλεγχο, έπειτα από αίτημα του Προέδρου της Δημοκρατίας, των Υπουργών, του Πρωθυπουργού και του ενός πέμπτου των βουλευτών, αναλόγως της ελεγχόμενης πράξης.

Ο δε κατασταλτικός έλεγχος ασκείται συνήθως, κατόπιν παραπομπής στο συνταγματικό δικαστήριο, είτε έπειτα από αίτημα των διαδίκων, είτε αυτεπαγγέλτως από το τακτικό δικαστήριο που επιλαμβάνεται της υπόθεσης, με την αποστολή προδικαστικού ερωτήματος. Τέτοια ρύθμιση προβλέπει το Σύνταγμα της Γερμανίας (Θεμελιώδης Νόμος), της Ιταλίας, της Ισπανίας και της Αυστρίας, επιφυλάσσοντας στα δικαστήρια την πρόκληση ελέγχου συνταγματικότητας των τυπικών νόμων. Εξάιρεση αποτελεί η περίπτωση της Γαλλίας, όπου το τακτικό δικαστήριο δεν μπορεί να παραπέμψει αυτεπαγγέλτως αλλά πρέπει να ακολουθήσει την προαναφερθείσα διαδικασία.

Στην Πορτογαλία, ως προς τον κατασταλτικό έλεγχο, ακολουθείται μεν σύστημα συγκεντρωτικού ελέγχου αλλά μαζί με έντονα στοιχεία διάχυτου, γεγονός το οποίο έχει οδηγήσει στην θεωρία ότι πρόκειται για μικτό σύστημα. Για την ακρίβεια, στον κατασταλτικό

³² Βλ. Γιαννακόπουλο Κ., ό.π., σελ. 37 επ.

³³ Βλ. Μαυριά Κ., ό.π., σελ. 176 επ.

έλεγχου, κάθε δικαστήριο μπορεί να εκδώσει απόφαση επί της συνταγματικότητας ή μη αλλά δεν μπορεί να ακυρώσει την αντισυνταγματική διάταξη, απλώς δεν θα την εφαρμόσει. Στη συνέχεια, προβλέπεται η δυνατότητα προσφυγής στο Συνταγματικό Δικαστήριο από τους διαδίκους ή τον Γενικό Εισαγγελέα. Στην περίπτωση αυτή, το Συνταγματικό Δικαστήριο αποφασίζει αφηρημένα, εν είδει ανααιρετικού ελέγχου, χωρίς, πάντως, η κρίση του να θίγει το δεδικασμένο της απόφασης³⁴.

Αναφορικά με το κατά πόσο ο έλεγχος είναι αφηρημένος ή συγκεκριμένος, αν δηλαδή, ο έλεγχος για την συνταγματικότητα αντιμετωπίζεται από τον δικαστή υπό το πρίσμα της σύγκρουσης δύο κανόνων δικαίου, χωρίς να τον συνδέει με μία συγκεκριμένη υπόθεση προς επίλυση ή ο έλεγχος ασκείται στο πλαίσιο επίλυσης μίας συγκεκριμένης διαφοράς, ο κανόνας είναι ένας συνδυασμός αφηρημένου ελέγχου, διότι το αντικείμενο συνίσταται στην αντίθεση του νόμου προς το Σύνταγμα και όχι στην επίλυση κάποιας συγκεκριμένης υπόθεσης, και συγκεκριμένου ελέγχου διότι το τακτικό δικαστήριο που δικάζει την κύρια υπόθεση παραπέμπει το ζήτημα της (αντι)συνταγματικότητας στο συνταγματικό δικαστήριο. Εξάλλου, ακόμη κι όταν ο έλεγχος ασκείται επί τη ευκαιρία συγκεκριμένης δίκης, είναι μεν συγκεκριμένος, επειδή ακριβώς λαμβάνει χώρα επί τη ευκαιρία συγκεκριμένης υπόθεσης, αλλά είναι αφηρημένος κατ' αποτέλεσμα, καθώς το συνταγματικό δικαστήριο αποφαινεται για την συνταγματικότητα έναντι πάντων.

Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον Θεμελιώδη Νόμο της Γερμανίας, ο αφηρημένος κατασταλτικός έλεγχος είναι δυνατός σε περίπτωση διαφωνίας ή αμφισβήτησης σχετικά με τη συμφωνία του ομοσπονδιακού δικαίου ή του δικαίου των χωρών προς τον Θεμελιώδη Νόμο ή τη συμφωνία του δικαίου των χωρών με το λοιπό ομοσπονδιακό δίκαιο, μετά από αίτηση της ομοσπονδιακής κυβέρνησης, της τοπικής κυβέρνησης ή ενός τρίτου των βουλευτών της ομοσπονδιακής βουλής³⁵. Σύμφωνα με το ισπανικό Σύνταγμα, ο αφηρημένος κατασταλτικός έλεγχος είναι δυνατός μετά από αίτηση του Προέδρου της Κυβέρνησης, του Υπερασπιστή του Λαού, πενήντα βουλευτών, πενήντα γερουσιαστών και των συλλογικών εκτελεστικών οργάνων των αυτόνομων κοινοτήτων.

³⁴ Βλ. Γιαννακόπουλο Κ., ό.π., σελ. 40

³⁵ Βλ. Σκουρή Β., ό.π., σελ. 339 επ.

Ωστόσο, σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη, όπως η Γερμανία, η Αυστρία, η Ισπανία, η Πορτογαλία, το Βέλγιο και χώρες πρώην κομμουνιστικών καθεστώτων, προβλέπεται και η δυνατότητα στους ιδιώτες να προσφύγουν απευθείας στο συνταγματικό δικαστήριο με ειδικό ένδικο βοήθημα, όταν προσβάλλονται θεμελιώδη συνταγματικά τους δικαιώματα. Ωστόσο, στην Ισπανία, το ένδικο αυτό βοήθημα δεν μπορεί να στραφεί κατά τυπικού νόμου. Επίσης, στη Γερμανία, δικαίωμα απευθείας προσφυγής, ενώπιον του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου, έχουν και οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης κατά ομοσπονδιακών ή τοπικών νόμων που παραβιάζουν το δικαίωμα αποκλειστικής διαχείρισης τοπικών υποθέσεων³⁶.

Ειδικώς δε στην περίπτωση της Πορτογαλίας όπου, όπως προαναφέρθηκε, δύναται να ελέγχονται υπό αυστηρές προϋποθέσεις και οι παραλείψεις του νομοθέτη, ο έλεγχος αυτός ασκείται έπειτα από αίτηση πολιτικών οργάνων, ιδίως, του Προέδρου της Δημοκρατίας και των προέδρων των περιφερειακών νομοθετικών συνελεύσεων σε περίπτωση παραβίασης δικαιωμάτων των αυτόνομων περιοχών³⁷.

Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι η πλειονότητα των παραπάνω ζητημάτων δεν ρυθμίζεται από το ίδιο το Σύνταγμα των κρατών. Σχεδόν σε όλες τις χώρες, προβλέπεται η έκδοση οργανικού νόμου για την οργάνωση, τη λειτουργία και τη διαδικασία του ελέγχου, ρύθμιση αναμενόμενη, καθώς το Σύνταγμα, συνήθως, προβλέπει το γενικό πλαίσιο, ήτοι, εν προκειμένω την δυνατότητα ή μη δικαστικού ελέγχου συνταγματικότητας των νόμων και το σύστημα που ακολουθείται.

³⁶ Βλ. Γιαννακόπουλο Κ., ό.π., σελ. 38

³⁷ Βλ. Μαυριά Κ., ό.π., σελ. 178

ΣΤ. Έκταση και αποτελέσματα του ελέγχου

Κατά κανόνα, κατά τη διάρκεια του ελέγχου και έως την έκδοση της απόφασης του συνταγματικού δικαστηρίου, ο ελεγχόμενος κανόνας δικαίου διατηρεί την ισχύ του. Σε ορισμένες, όμως, χώρες, όπως η Σλοβενία, η Σλοβακία και η Ισπανία, σε ορισμένες περιπτώσεις, αναστέλλεται η ισχύς του³⁸.

Στην περίπτωση του προληπτικού ελέγχου, ο νόμος που κρίθηκε αντισυνταγματικός δεν μπορεί να δημοσιευτεί και να εφαρμοστεί. Ωστόσο, υπάρχουν και εξαιρέσεις. Στην περίπτωση της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, νόμος που κρίθηκε αντισυνταγματικός μπορεί να αναπεμφθεί στο αρμόδιο όργανο και, εφόσον υπάρξει αυξημένη πλειοψηφία, δύναται τελικώς να δημοσιευτεί. Και πάλι, όμως, μπορεί να ασκηθεί εκ νέου προληπτικός έλεγχος στην αναμορφωθείσα διάταξη³⁹.

Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στην Ιρλανδία και τη Γαλλία, όταν έχει προηγηθεί προληπτικός έλεγχος, απαγορεύεται ο κατασταλτικός, εκτός αν τεκμηριωθεί ότι επήλθε τέτοια αλλαγή συνθηκών που να δικαιολογεί την εκ νέου κρίση.

Το συνταγματικό δικαστήριο είτε ακυρώνει τη συγκεκριμένη διάταξη που έκρινε αντίθετη με το Σύνταγμα είτε ολόκληρο τον νόμο. Ορισμένοι μάλιστα δεν διστάζουν να αποκαλέσουν την εξουσία αυτή των συνταγματικών δικαστηρίων αρνητική νομοθέτηση, υπό την έννοια ότι ματαιώνουν τις αποφάσεις των κοινοβουλίων⁴⁰. Η πλειοψηφία των ευρωπαϊκών συνταγματικών δικαστηρίων ακυρώνει μόνο την διάταξη που κρίθηκε αντισυνταγματική. Ωστόσο, υπάρχουν εξαιρέσεις. Για παράδειγμα, το Αυστριακό Συνταγματικό Δικαστήριο, σε περίπτωση τυπικής αντισυνταγματικότητας, ακυρώνει ολόκληρο τον νόμο, εκτός αν θίγονται με τον τρόπο αυτόν τα δικαιώματα του διαδίκου⁴¹. Το δε Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας έχει

³⁸ Βλ. Βενιζέλο Ευ./Χρυσόγονο Κ., ό.π., σελ. 95

³⁹ Βλ. Μαυριά Κ., ό.π., σελ. 180

⁴⁰ Βλ. Αλιβιζάτο Ν., ό.π., σελ. 705

⁴¹ Βλ. Βενιζέλο Ευ./Χρυσόγονο Κ., ό.π., σελ. 66

ευρείες δυνατότητες⁴². Σύμφωνα με πάγια νομολογία του, ακυρώνεται ολόκληρος ο νόμος σε δύο περιπτώσεις: α) όταν οι εναπομένουσες διατάξεις δεν έχουν αυτοτελή έννοια και β) όταν η αντισυνταγματική διάταξη αποτελεί μία αχώριστη ενότητα με τις υπόλοιπες. Επίσης, μπορεί να ακυρώσει άλλον νόμο, ο οποίος, όμως, συνδέεται αναπόσπαστα με τον ακυρωθέντα, καθώς και άλλες διατάξεις του ίδιου μεν νόμου, οι οποίες, με αφορμή τον έλεγχο, κρίνονται αντίθετες με το Σύνταγμα για τους ίδιους λόγους. Εξάλλου, δεν πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στα Συνταγματικά Δικαστήρια της Γερμανίας και της Ιταλίας, τα οποία, όπως προαναφέρθηκε, ομοιάζουν αρκετά, το δικαστήριο έχει τη δυνατότητα όχι να ακυρώσει αλλά να προειδοποιήσει τον νομοθέτη ότι η συνταγματικότητα της ελεγχόμενης διάταξης είναι αμφισβητούμενη, οπότε και τάσσει στον νομοθέτη προθεσμία συμμόρφωσης⁴³.

Σε κάποιες δε περιπτώσεις, το εύρος της αρμοδιότητας του συνταγματικού δικαστηρίου εξαρτάται από την φύση της αντισυνταγματικής διάταξης. Για παράδειγμα, στην Πολωνία όταν το Συνταγματικό Δικαστήριο βαίνει προς την κρίση αντισυνταγματικότητας τυπικού νόμου, δεν αποφαινεται αλλά αναπέμπει τον νόμο στο κοινοβούλιο για την αναμόρφωσή του, ενώ όταν βαίνει προς την κρίση αντισυνταγματικότητας κανονιστικής διοικητικής πράξης, τότε δύναται να κηρύξει αυτή αντισυνταγματική.

Οι αποφάσεις των συνταγματικών δικαστηρίων έχουν, κατά κανόνα, *erga omnes* ακυρωτικό αποτέλεσμα, δεσμεύουν, δηλαδή, τους πάντες, συμπεριλαμβανόμενων όλων των κρατικών οργάνων. Άλλωστε, αυτό είναι το ζητούμενο και ο σκοπός της ίδρυσης ενός συνταγματικού δικαστηρίου. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στην Ισπανία, την Ιταλία και την Ελβετία, η απόφαση έχει *erga omnes* αποτέλεσμα μόνο εφόσον η ελεγχόμενη διάταξη κρίθηκε αντισυνταγματική.

Αξίζει να αναφερθεί και η ιδιαίζουσα περίπτωση της Πορτογαλίας, όπου *erga omnes* ακυρωτικό αποτέλεσμα επέρχεται μόνο στον αφηρημένο έλεγχο τον οποίο ασκεί το Συνταγματικό Δικαστήριο όταν έχει ήδη επιληφθεί τρεις φορές στο παρελθόν παρεμπιπτόντως επί συγκεκριμένης διάταξης, κατά την άσκηση συγκεκριμένου ελέγχου, και την έχει κρίνει

⁴² Βλ. Ράικο Α., Γενική Πολιτειολογία & Συνταγματικό δίκαιο, Οργανωτικό Μέρος II, σελ. 339 επ.

⁴³ Βλ. Μαυριά Κ., ό.π., σελ. 181

αντισυνταγματική⁴⁴. Ωστόσο, πέραν της ακύρωσης, σε ελάχιστες περιπτώσεις, όπως στη Σλοβενία, οι διάδικοι μπορούν να διεκδικήσουν και την καταβολή αποζημίωσης.

Ένα παρεπόμενο αποτέλεσμα της κήρυξης διάταξης ως αντισυνταγματικής, το οποίο εμφανίζεται σε λίγες περιπτώσεις, είναι η αναβίωση των παλαιών ρυθμίσεων. Αυτό προβλέπεται στην περίπτωση του πορτογαλικού και του αυστριακού Συνταγματικού Δικαστηρίου, εκτός αν, στην περίπτωση του τελευταίου, ορίζει διαφορετικά η ίδια η απόφαση⁴⁵.

Ως προς το χρονικό σημείο στο οποίο επέρχονται τα αποτελέσματα της απόφασης, εμφανίζονται ποικίλες ρυθμίσεις και είναι δύσκολο να εξαχθεί κάποιος απόλυτος κανόνας. Συνήθως, το ακυρωτικό αποτέλεσμα επέρχεται από τη δημοσίευση της απόφασης. Η επιλογή αυτή ακολουθείται στη Γερμανία, την Ισπανία και την Ιταλία. Κατ' εξαίρεση, μπορεί να τεθεί και σε μελλοντικό χρονικό σημείο, τάσσοντας, παράλληλα στο νομοθέτη προθεσμία να συμμορφωθεί, με απώτατο, όμως, όριο, το οποίο, συνήθως, τίθεται στον έναν χρόνο, όπως στην Αυστρία και την Πολωνία⁴⁶. Όπως εξαιρετικά, όπως στην περίπτωση της Ιρλανδίας και της Ελβετίας, το ακυρωτικό αποτέλεσμα ανατρέχει στην ημέρα έκδοσης του νόμου. Στη Γαλλία, κατά την άσκηση του κατασταλτικού ελέγχου, το αποτέλεσμα επέρχεται είτε από τη δημοσίευση της απόφασης του Συνταγματικού Συμβουλίου είτε από μελλοντικό σημείο.

Όσον αφορά στις υποθέσεις εκείνες που κρίθηκαν στο διάστημα από την έναρξη ισχύος του κανόνα έως την κήρυξή του ως αντισυνταγματικού, κατά κανόνα, οι αποφάσεις που έχουν περιβληθεί με ισχύ δεδικασμένου δεν θίγονται. Ωστόσο, κατ' εξαίρεση, η απόφαση του συνταγματικού δικαστηρίου μπορεί να ορίσει διαφορετικά και να ρυθμίσει τις ήδη διαμορφωμένες καταστάσεις. Τούτο ισχύει στην Αυστρία, την Γαλλία και την Πορτογαλία. Στην δε Πολωνία, δίνεται η δυνατότητα επανεξέτασης των υποθέσεων στις οποίες εφαρμόστηκε στο παρελθόν η αντισυνταγματική διάταξη⁴⁷.

⁴⁴ Βλ. Κασιμάτη Γ., ό.π., σελ. 37

⁴⁵ Βλ. Βενιζέλο Ευ./Χρυσόγονο Κ., ό.π., σελ. 66

⁴⁶ Βλ. Βενιζέλο Ευ./Χρυσόγονο Κ., ό.π., σελ. 66, 86

⁴⁷ Βλ. Βενιζέλο Ευ./Χρυσόγονο Κ., ό.π., σελ. 87

Κατά κανόνα, οι αποφάσεις των συνταγματικών δικαστηρίων δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι η απόφαση ισχύει εις το διηνεκές, καθώς υπάρχουν περιπτώσεις όπου μπορεί να υπάρξει νέα κρίση, όπως, στην περίπτωση της Γαλλίας, όπου, όπως προαναφέρθηκε, ακόμη κι αν έχει προηγηθεί κρίση σε στάδιο προληπτικού ελέγχου, μπορεί να λάβει χώρα εκ νέου κρίση, εφόσον τεκμηριωθεί ότι έχουν μεταβληθεί οι συνθήκες της υπόθεσης σε τέτοιο βαθμό ώστε να δικαιολογείται ο επανέλεγχος.

Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι, πέραν της δυνατότητας κήρυξης ή μη του νόμου ως αντισυνταγματικού, πολλές φορές, τα δικαστήρια, μέσω της αποκαλούμενης σύμφωνης προς το Σύνταγμα ερμηνείας του νόμου, του προσδίδουν διαφορετικό περιεχόμενο από εκείνο το οποίο ήθελε ο νομοθέτης, κατά την θέσπιση του νόμου. Αυτή η μέθοδος χρησιμοποιείται προκειμένου να διασωθεί το κύρος του νόμου, να αποφευχθεί η κήρυξή του ως αντισυνταγματικού και να αμφισβητηθεί λιγότερο η επέμβαση στη βούληση του δημοκρατικά νομιμοποιημένου νομοθέτη. Η μέθοδος αυτή ακολουθείται σταθερά τα τελευταία χρόνια από τη νομολογία του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας⁴⁸.

⁴⁸ Βλ. Αλιβιζάτο Ν., ό.π., σελ. 702 επ.

Z. Συμπεράσματα

Από την μελέτη των ευρωπαϊκών συνταγματικών δικαστηρίων και των χαρακτηριστικών τους, μπορούν να προκύψουν τα ακόλουθα συμπεράσματα.

I. Η επιλογή του συγκεντρωτικού συστήματος ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων και η ίδρυση συνταγματικού δικαστηρίου εμφανίζεται, συνήθως, σε δύο ευρύτερες κατηγορίες κρατών.

Η πρώτη κατηγορία είναι τα κράτη που είτε έχουν ομοσπονδιακή δομή, όπως η Γερμανία, η Αυστρία και το Βέλγιο (στην κατηγορία αυτή, θα μπορούσε να ενταχθεί και η Ελβετία, στην οποία υφίσταται οιοσύνε συνταγματικό δικαστήριο) είτε είναι μεν ενιαία κράτη αλλά εμφανίζουν μεγάλο βαθμό αυτοδιοίκησης και οι επιμέρους περιφέρειες έχουν αρμοδιότητα να νομοθετούν σε επιμέρους ζητήματα, όπως η Ισπανία, η Ιταλία και η Γαλλία. Η επιλογή του συγκεντρωτικού συστήματος στα κράτη αυτή είναι απόλυτα κατανοητή, διότι η ύπαρξη Συντάγματος και πληθώρας ομοσπονδιακών ή κεντρικών νόμων από τη μία και τοπικών νόμων από την άλλη οδηγεί συχνά σε συγκρούσεις και αμφιβολίες για το ποιος κανόνας υπερισχύει, οπότε είναι τα συνταγματικά δικαστήρια εκείνα που καλούνται να αποφασίσουν αφηρημένα ποιος κανόνας υπερισχύει και ποιος είναι σύμφωνος με το Σύνταγμα. Η επιλογή δε αυτή προσφέρει και την απαραίτητη εναρμόνιση της πληθώρας των τοπικών νόμων με τους ομοσπονδιακούς και, κυρίως, με το ομοσπονδιακό Σύνταγμα⁴⁹.

Η δεύτερη κατηγορία είναι τα κράτη, τα οποία βίωσαν κάποια πολιτική κρίση ή στα οποία εμφανίστηκε μία εκτροπή από την κοινοβουλευτική ομαλότητα⁵⁰. Δεν είναι τυχαίο ότι πολλά συνταγματικά δικαστήρια ιδρύθηκαν (κάποια εξ αυτών εκ νέου) είτε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως της Γερμανίας, της Ιταλίας και της Αυστρίας, είτε μετά από το τέλος κάποιας εσωτερικής πολιτικής κρίσης, όπως της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, τα οποία ιδρύθηκαν μετά την πτώση δικτατορικών καθεστώτων, είτε μετά την κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού», όπως της πλειοψηφίας των χωρών που ανήκαν στη Σοβιετική Ένωση ή ήταν υπό την επιρροή

⁴⁹ Βλ. Σταθόπουλο Μ., ό.π., σελ. 4

⁵⁰ Βλ. Αλιβιζάτο Ν., ό.π., σελ. 721

της⁵¹, όπου το πολίτευμα χαρακτηριζόταν όχι από την διάκριση των εξουσιών αλλά την ενότητα, με κάποιες μικρές εξαιρέσεις που είχαν ιδρύσει συνταγματικά δικαστήρια πριν την πτώση του καθεστώτος (Γιουγκοσλαβία, Τσεχοσλοβακία, Πολωνία)⁵². Η ίδρυση συνταγματικού δικαστηρίου μετά το τέλος τέτοιων περιόδων οφείλεται προφανώς στην θεωρία και, κατά βάση, επιθυμία των κρατών να διαφυλαχθεί η υπεροχή του Συντάγματος και, κατ' επέκταση, το κράτος δικαίου και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Στόχος, δηλαδή, είναι η αποφυγή της επανάληψης των περασμένων δυσάρεστων πολιτικών εμπειριών.

II. Στις χώρες όπου δίνεται έμφαση στη δημοκρατική νομιμοποίηση και στις αρχές του κοινοβουλίου, της λαϊκής κυριαρχίας και της διάκρισης των εξουσιών, ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων είτε είναι περιορισμένος, όπως στην περίπτωση της Ελβετίας, χαρακτηριστικό παράδειγμα κράτους όπου εμμένουν σε θεσμούς άμεσης δημοκρατίας, είτε είναι αφενός περιορισμένος και αφετέρου καθυστέρησε να εδραιωθεί, όπως στην περίπτωση της Γαλλίας και του Βελγίου.

III. Ως τελική παρατήρηση, θα μπορούσε να σημειωθεί ότι η συμμετοχή της πλειοψηφίας των ευρωπαϊκών χωρών σε υπερεθνικά μορφώματα, βλ. ΕΕ και ΕΣΔΑ, οδηγεί στις ακόλουθες δύο παρατηρήσεις - προβληματισμούς. Πρώτον, ακόμη και σε εκείνες τις χώρες όπου είτε απαγορεύεται ρητώς ο έλεγχος συνταγματικότητας των νόμων, όπως η Ολλανδία, είτε ο έλεγχος αυτός ασκείται με φειδώ από τα συνταγματικά δικαστήρια, ο έλεγχος της συμβατότητας των νόμων με το ενωσιακό και το διεθνές δίκαιο υπερκαλύπτει την απουσία ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων. Για το λόγο αυτό, άλλωστε, πολλές φωνές στον νομικό κόσμο αμφισβητούν την ανάγκη συγκεντρωτικού ελέγχου συνταγματικότητας των νόμων και το επιχείρημα ότι μόνο με το σύστημα αυτό διασφαλίζονται στο έπακρο τα θεμελιώδη δικαιώματα. Δεύτερον, συχνά εγείρεται το ερώτημα κατά πόσο πρέπει να προηγείται ο έλεγχος συνταγματικότητας των νόμων ή ο έλεγχος της συμβατότητας των νόμων με το ενωσιακό δίκαιο⁵³.

⁵¹ Βλ. Βενιζέλο Ευ., ό.π., σελ. 242 επ.

⁵² Βλ. Κασιμάτη Γ., ό.π., σελ. 26

⁵³ Βλ. Γιαννακόπουλο Κ., ό.π., σελ. 130 επ.

Με άλλα λόγια, το ενωσιακό δίκαιο και η ΕΣΔΑ φαίνεται πως εισάγουν στοιχεία διάχυσης του ελέγχου ακόμη και στις χώρες που ακολουθούν το συγκεντρωτικό σύστημα⁵⁴, διότι εισάγουν ένα πρόσθετο επίπεδο ελέγχου των νόμων, τον έλεγχο της συμβατότητας αυτών με το ενωσιακό δίκαιο, ο οποίος συνήθως εκφεύγει της αποκλειστικής δικαιοδοσίας των συνταγματικών δικαστηρίων. Ωστόσο, πρέπει να παρατηρηθεί ότι στις χώρες που έχουν ιδρυθεί συνταγματικά ή υφίστανται οιονεί συνταγματικά δικαστήρια, εκείνα είναι κατά κανόνα που καλούνται να εξετάσουν τη συμφωνία του εσωτερικού τους δικαίου που θεσπίστηκε κατ' επιταγή του ενωσιακού (λ.χ. μέτρων για την εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας) και τη συμφωνία διεθνών συνθηκών με το Σύνταγμα τους⁵⁵.

⁵⁴ Βλ. Mark Tushnet, Ο έλεγχος συνταγματικότητας των νόμων. Η συγκριτική άποψη, σελ. 20

⁵⁵ Βλ. Fabbrini F., The Euro-Crisis and the Courts: Judicial Review and the Political Process in Comparative Perspective, σελ. 76 επ.

Βιβλιογραφία

- Αλιβιζάτος Ν., Μεταξύ ακτιβισμού και αυτοσυγκράτησης, ο πολιτικός ρόλος των δικαστών στη Δυτική Ευρώπη, σε ΔτΑ 19/2003
- Βενιζέλος Ευ., Μαθήματα συνταγματικού δικαίου, αναθεωρημένη έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2008
- Βενιζέλος Ευ./Χρυσόγονος Κ., Το πρόβλημα της συνταγματικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2006
- Γιαννακόπουλος Κ., Η επίδραση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2013
- Δημητρόπουλος Α., Γενική συνταγματική θεωρία, Τόμος Α', Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2004
- Κασιμάτης Γ., Συνταγματική δικαιοσύνη, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1999
- Μανιτάκης Α., Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2004
- Μαυριάς Κ., Συνταγματικό Δίκαιο, 5^η Έκδοση, Δίκαιο & Οικονομία, Π. Ν. Σάκκουλας, 2014
- Παντελής Α., Εγχειρίδιο συνταγματικού δικαίου, 3^η έκδοση επαυξημένη, Εκδοτικός οίκος Λιβάνη, Αθήνα, 2016
- Παπαδαμάκη Ι., Ο δικαστικός έλεγχος συνταγματικότητας των νόμων στο γαλλικό δίκαιο, σε ΔτΑ 56/2012
- Ράικος Α., Γενική Πολιτειολογία & Συνταγματικό δίκαιο, Οργανωτικό Μέρος ΙΙ, 4^η Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011
- Ρώτης Β., Αναφορές στη δυναμική του Συντάγματος, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998
- Σκουρής Β./Βενιζέλος Ευ., Ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1985
- Σκουρής Β., Προσανατολισμοί στο δημόσιο δίκαιο Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1996

- Σταθόπουλος Μ., Ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων. Η δημοκρατία ανάμεσα στις συμπληγάδες αυταρχισμού ή λαϊκισμού και αριστοκρατισμού, σε ΝοΒ 1/1989
- Fabbrini F., The Euro-Crisis and the Courts: Judicial Review and the Political Process in Comparative Perspective, Berkeley Journal of International Law, 2014
- Tushnet Mark, Ο έλεγχος συνταγματικότητας των νόμων. Η συγκριτική άποψη. Μετάφραση Ακρίτας Καϊδατζής, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2013
- <https://www.constituteproject.org>